

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1994 metai

VILNIUS 1995

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1994

VILNIUS 1995

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1994

VILNIUS 1995

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija
Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:
2001 Vilnius, Kražių g. 5

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISBN 9986-02-162-6

© Lietuvos istorijos institutas, 1995

ARCHYVŲ SAUGYKLOSE

EDUARDO VOLTERIO FONDAS LIETUVOS NACIONALINĖS M. MAŽVYDO BIBLIOTEKOS RANKRAŠČIŲ SKYRIUJE

XIX a. pabaiga ir XX a. pirmoji pusė Lietuvos kultūros ir mokslo istorijoje siejama su daugeliu žymių vardų. Tik vargu ar daug rasime tokio plataus aki-račio mokslininkų kaip profesorius Eduardas Volteris (1856–1941). Nors en-ciklopedijose E. Volteris apibūdinamas tik kaip baltistas ir etnografas, iš tikrųjų jo mokslinės veiklos sfera buvo kur kas platesnė. Tai ir muziejininkystė, fol-kloristika, literatūros istorija, archeologija, paminkloauga. E. Volteris, nūgy-venęs gražų amželį, ateinančioms kartoms paliko per 160 straipsnių ir recenzijų, kurie buvo skelbti Rusijos, Lietuvos, Latvijos ir kitų kraštų spaudoje. E. Volterio rankraštinis palikimas Lietuvoje laikomas dviejuose rankraštynuose – Mokslų akademijos bibliotekoje ir Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje. Šiame straipsnyje pristatomas Nacionalinės bibliotekos rankraščių skyriuje sau-gomas E. Volterio fondas (F. 17), kuriame yra 440 saugojimo vienetų. Chrono-loginės dokumentų ribos: 1882–1941 metai. Fondą sudaro autografai, mašin-raščiai, spaudiniai, nuotraukos; dokumentai rašyti lietuvių, latvių, rusų, vo-kiečių ir kt. kalbomis. Fondas į biblioteką priimtas apie 1946 m., papildytas 1974 m.¹. E. Volterio dokumentų yra ir kitų asmenų fonduose.

Asmens dokumentai. Jų fonde nedaug. Paminėtinas 1919 m. vasario 8 d. Rusijos mokslų akademijos pažymėjimas, kuriame nurodoma, kad Akademijos magistras E. Volteris ir jo padėjėja Aleksandra Volterienė komandiruojami į Vokietiją, Lietuvą ir Lenkiją iki birželio 15 d. tikslu įsigyti bibliotekai slavisti-kos, lietuvių filologijos ir etnologijos knygų². Svarbūs yra 1919 m. liepos 29 d. Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto išduotas, vicepirmininko kun. Juozo Tumo ir sekretoriaus Igno Jonyno pasirašytas liudijimas, kad E. Volteris, buvęs Lietuvos centrinio knygyno Vilniuje vedėjas, ir jo žmona Aleksandra Volte-rienė yra Lietuvos piliečiai ir važiuoja mokslo reikalais Lietuvos valdžios kvie-timu į Kauną³, ir pasai. Vienas pasas išduotas 1920 m. rugpjūčio 4 d. Kauno

miesto milicijos valdybos⁴, o kitas – 1929 m. rugpjūčio 23 d. išduotas užsienio pasas, kuriame nurodyta, kad jo pateikėjas, Lietuvos universiteto prof. E. Volteris vyksta į užsienį tarnybos reikalais⁵.

Gausus E. Volterio susirašinėjimas – per 500 laiškų. Daug sveikinimų, padėkų, šiaip pagarbos profesoriui pareiškimo laiškelių, todėl aptariant šią dalį apsiribosime tik daugiau informacijos teikiančiais laiškais, grupuojant juos pagal veiklos objektus. Bene daugiausia medžiagos šiame fonde rasime archeologijos, paminklosaugos, Kauno muziejaus istorijos klausimais.

Apuolė. 1930 m. Apuolės piliakalnio tyrinėjimų apyskaita – tai 4 perkasų (autorius rašo „tranšėjų“) aprašymai su radinių sąrašais. Apyskaitos įžangoje rašoma, kad iškastos „trys tranšėjos su dviem skersinėm tranšėjom“⁶. Prie apyskaitos pridėtas ir Apuolės piliakalnio planas (sud. J. Dobkevičius). Įžangoje nurodoma, kad „archeologai, tyrinėję priešistorinę Lietuvos padėtį, daugiausia dėmesio kreipdavo į kapinynus ir apskritai į laidojamąsias vietas“, todėl E. Volteris pasiryžęs „pradėti pirmuosius mūsų krašto sodybų archeologijos darbus“.

Matyt, remdamasis šia ataskaita, E. Volteris parašė straipsnius apie Apuolės piliakalnį: „Apuolė (Kuršių-Žemaičių istorijos dokumentai)“⁷, „Apuolės paslaptys“⁸ ir „Kam reikėjo ištirti Apuolės piliakalnį“⁹.

E. Volterio susirašinėjime apie Apuolę daugiausia žinių teikia archeologų Juozo Puzino ir Karolio Meko laišakai.

J. Puzinas, tuo metu studijavęs Heidelbergo universitete, 1930 05 22 laiške E. Volteriui pataria organizuojant Apuolės kasinėjimus į ekspediciją įtraukti prof. Ernstą Wahle, pasikviesti dar keletą švedų archeologų. Šiai ekspedicijai vadovauti siūlo pačiam E. Volteriui ir gen. Vladui Nagiui (Nagevičiui). Iš J. Puzino sudarytos sąmatos matyti, kad profesoriams už darbadienį siūloma mokėti po 50 Lt, prižiūrėtojams – 15 Lt, darbininkams 6 Lt, Švedijos mokslininkams – kelionę apmokėti, o jeigu dar kas nors norėtų dalyvauti iš Latvijos ar Lietuvos – tesiverčią savo lėšomis¹⁰.

1931 06 16 Švietimo ministerijos 3-iojo departamento direktorius Antanas Daniliauskas praneša E. Volteriui, kad švietimo ministras sutikęs skirti Apuolės piliakalnio kasinėjimams 5000 litų¹¹ (pagal J. Puzino sąmatą reikėję 8500 litų). Karolis Mekas 1931 07 12 laiške rašo, kad jau baigias sutvarkyti Apuolės radinius ir netrukus atsiųsiąs jų nuotraukas.¹² 1932 07 26 laiške iš Strömsbergo (Švedija) K. Mekas perduoda geriausius linkėjimus nuo prof. Birger'io Nerman'o, kuris dalyvavo Apuolės tyrinėjimuose. Apuolės radinių aprašymas, pasak K. Meko, esąs tikslus ir sutampąs su tyrinėjimų metu darytais užrašais¹³. Užsimindamas apie Birkos pilies (Švedija) pylimo tyrinėjimus, nurodo, kad šios pilies pylimas skiriašis nuo Apuolės, todėl kasinėjama panašiai kaip Kauno pilies, t.y. tranšėjomis¹⁴. E. Volteris savo laiške K. Mekui (1931 07 29) prašo pasiruošti švedo (prof. B. Nerman'o. – J.S.) atvykimui, kad būtų galima nufotografuoti tai, „kas galėtų charakterizuoti Lietuvos kultūrą radiniuose“¹⁵.

Ona Jagomastaitė laiške E. Volteriui praneša, kad jos redaguojamame „Naujajame Tilžės keleivyje“ perspausdinama iš kitų laikraščių žinios apie kasinėjimus Apuolėje bei straipsniai kuršių-žemaičių klausimu. Kadangi E. Volterio siųsti straipsniai redakcijoje dingę, pataria laiškus rašyti jos adresu¹⁶.

Lietuvos pasiuntinys Švedijoje Jurgis Savickis 1932 09 07 rašte patvirtina, kad pasiuntinybė gavo Apuolės kasinėjimų radinių ir perdavė juos prof. B. Nerman'ui, kad daiktai yra saugiai deponuoti ir naudojami studijoms ir kad prof. B. Nerman'ui grįžus iš ekspedicijos į Rytrūsius, bus suruošta parodėlė Stokholme¹⁷.

E. Volterio laiške Juozui Žiurliui (1930 08 29), nors ir neminimas Apuolės vardas, tačiau iš konteksto ir kasinėjimų plano nesunku nustatyti, kad kalbama būtent apie Apuolę¹⁸.

Archeologija ir paminklų apsauga. Pasiūlymuose Valstybės archeologijos komisijai („Lietuvos archeologinių paminklų apsaugos bei tyrinėjimo darbų planas ir sąmata“) E. Volteris nurodo, kad dar 1933 05 18 įteikęs švietimo ministrui pasiūlymą, kad Savivaldybių departamentas išsiuntinėtų anketas į valsčių ir miestų savivaldybes byloms apie praeities paminklus, senienas, surastas valsčiuose, muziejėlius, rinkinėjus, esančius mokyklose bei pas kolekcionierius, ir pan. Tam reikalui siūlęs negailėti nei lėšų, nei laiko. Paminklų inventorizaciją vykdyti reikėtų, jo nuomone, keliais etapais ir labai kruopščiai. Nors pats dokumentas nedatuotas, tačiau manytina, kad jis parengtas 1935 metais¹⁹.

Apie E. Volterio paminklų apsaugos organizavimo nuopelnus rašė Gintautas Zabiela savo straipsnyje „Eduardo Volterio darbas paminklų apsaugos srityje“²⁰.

Įvertindamas tuometinę Lietuvos padėtį, E. Volteris 1936 04 04 laiške švietimo ministrui reikalauja skirti ypatingą dėmesį Lietuvos istorijai tirti, nes „mūsų tėvynės proistorija kai kurių kaimynų taip pat yra iškraipoma savo tikslais“. Todėl jis siūlo, kad Švietimo ministerija įvairiems kasinėjimams, tyrinėjimams ir eksponatams įsigyti skirtų didesnę pinigų sumą, taip pat kad Vytauto Didžiojo universitete būtų įsteigta proistorės ir materialinės kultūros katedra ir institutas, o Vytauto Didžiojo muziejuje (pasitelkus Aleksandro Račkaus ir Kau-no miesto muziejaus rinkinius) – nauji skyriai: antropologijos, geologijos ir gamtos bei numizmatikos. Pagerbiant protėvių atminimą, profesorius siūlo tyrinėtų kapinynų, senkapių ir panašiose vietose pastatyti nors ir nedidelius paminklėlius, – visi jie turėtų būti įregistruojami valsčių, kurių ribose jie yra, raštinėse. E. Volteris taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad įstatymo būtų uždrausta mėgėjams kasinėti. Jo nuomone, Lietuvos paminklų apsaugai būtų pravartu įsteigti dviejose Lietuvos dalyse – Žemaičiuose, Klaipėdos krašte, ir Aukštaičiuose – apsaugos punktus. Toliau nurodoma, kad tuo metu veikęs Vals-tybės archeologijos komisijos įstatymas, išleistas 1919 08 28, jau pasenęs, nes sudarytas dar tuomet, kai Lietuvoje tai sričiai tirti nebuvo nei pasiruošusių žmo-

nių, nei universiteto ar aukštųjų kursų, kurie būtų rengę šiai mokslo sričiai darbuotojus²¹.

Nepatenkintas Valstybės archeologijos komisijos darbu, Feliksas Bugailiškis 1936 05 28 laiške E. Volteriui rašė, kad „dėl Archeologijos komisijos nusistatymo, mažai gali rūpintis archeologijos reikalais, nes archeologijos komisija paraližuoja vietos muziejų bet kokį darbą“²². 1936 06 02 laiške klausia, ar nevertėtų „Gimtajame krašte“ išspausdinti „Memorandumą muziejų reikalais“, kuris tikriausiai sudomintų žmones²³.

Balys Tarvydas 1932 10 21 laiške E. Volteriui kalba apie Linkaičių radinius²⁴, o 1932 12 30 laiške – apie E. Volterio pasiūlymą susisteminti archeologinę medžiagą. Autoriaus nuomone, geriausia būtų, kad tai darytų Archeologijos komisija, kuri turėtų instrukuoti ir teikti pagalbą visiems muziejams. Šiaulių kraštotyros draugija buvo jam pavedusi sudaryti kortelės pavyzdį. Jis pasinaudojęs Archeologijos komisijos kortele, tačiau manęs, kad gerai būtų, jeigu Archeologijos komisija duotų savo kortelių, nes tada Šiaulių muziejui nereikėtų spausdinti savų kortelių²⁵. Kituose laiškuose B. Tarvydas rašo apie kanauninko Jarulaičio Aukštelkio pinigų kolekciją (1933 07 08)²⁶, dėsto savo pastebėjimus ir apmąstymus apie Saulės mūšio vietą (1934 06 09)²⁷.

K. Mekas 1932 07 26 laiške iš Strömsbergo rašo surinkęs papildomų žinių apie Lietuvos senienas Stokholmo bibliotekose, taip pat padaręs išrašų iš leidinio „Neolitanica“ ir kad keletą dienų ruošiašis skirti Lietuvos senienų Upsaloje (jeigu jų ten yra) aprašymui²⁸.

J. Puzinas 1930 05 22 prašė atsiųsti Archeologijos institutui Heidelberge savo darbą „Archeologijos nesusipratimai“ ir P. Tarasenos – „Medžiaga Lietuvos archeologijai“. Šiame laiške J. Puzinas aprašo ir savo studijas Heidelbergo universitete, prof. E. Wehle's paskaitas, išvykas į pilis, piliakalnius, pratybas muziejuose²⁹.

SSRS mokslų akademijos Antropologijos, etnografijos ir archeologijos instituto rašte E. Volteriui pranešama, kad žinios apie Valdemaro Jochelsono tyrinėjimus paskelbtos leidinyje „Jochelson Waldemar. History, Ethnology and Antropology of the Aleut“ (Washington. Carnegie Inst. of Washington, 1935) ir priduria, kad apie archeologinius tyrinėjimus Gagarine galima paskaityti S. Zacepinos knygoje „Gagarinas“ (pranc. kalba)³⁰.

E. Volterio straipsniai apie senovę, senienas, kasinėjimus turėjo atgarsį Lietuvoje. Laiškus apie jų gyvenamose apylinkėse esamus piliakalnius, randamus senovinius daiktus rašė moksleiviai, kareiviai ir kiti žmonės. Vaclovas Bambalas iš Upynos 1936 05 30 laiške aiškinasi, kad jo aprašyti daiktai rasti „ne tokioje tvarkoje“, kaip nurodoma metraščiuose ir kaip turėtų būti, kad žinių apie jo rastus daiktus suteikė dr. J. Puzinas³¹; 5-ojo pėstininkų DLK Kęstučio pulko mokomosios kuopos karys J. Dainys prašo atsiųsti duomenų apie Aukštaitijos (Utenos, Zarasų aps.) piliakalnius bei „karo pėdsakų iškasenas“³²; notaras iš

Anykščių Jonas Maželis siuntė žinias apie žymias Utenos apskrities vietas (1936 01 19)³³, pilkapi Rubikių ežero apylinkėse (1936 09 05)³⁴, Vorutos piliakalnį, Šiaulių kaimą prie Rubikių ežero, Ilgio piliakalnį (1935 12 23)³⁵.

Anikė Reizgienė iš Baltupėnų kaimo 1934 06 05 laiške aprašo vietą Stragnų kaime (Priekulės vls. Klaipėdos aps.), kurioje rasti daiktai („iškasenos“) perduoti Karo muziejui. Ji mini, kad 1899 m. kasinėjimus toje vietoje vykdė dr. Hugo Scheu'jus iš Šilutės – jis radęs kareivio kapą su žirgu ir visais kovos įrankiais („kapas buvo aplinkui akmenimis apdėtas“). 1911 m. ten kasinėję ir dr. A. Bezzenberger'is iš Karaliaučiaus, ir prof. Vilius Gaigalaitis iš Klaipėdos. Daug daiktų iš tos vietos esą Berlyno ir Karaliaučiaus muziejuose bei privačioje dr. H. Sheu'jaus nuosavybėje. Dėl tikslesnių žinių ji siūlo kreiptis į V. Gaigalaitį³⁶.

Kauno miesto muziejus. 1922–1933 m. E. Volteris dirbo Kauno miesto muziejaus direktoriumi. Jo fonde laikoma straipsnių apie Kauno miesto muziejaus istoriją³⁷ („Kauno miesto muziejus“ ir „Afrika Kauno miesto muziejuje“) juodraščiai³⁸.

Taip pat išlikę E. Volterio 1933–1934 m. pranešimai Kauno miesto burmistriui apie radinius, patekusius į Kauno miesto muziejų, apie ekspedicijų organizavimą (trumpai aprašytos ekspedicijos į Baltupių k., Marijampolės vls., ir Dovainius, Kaišiadorių vls.)³⁹. Yra išlikusių 1932 m. muziejaus veiklos apyskaitų, Senovės architektūros skyriaus vasaros darbų sąmata ir įvairių užrašų bei pastabų⁴⁰.

Kauno miesto muziejaus direktoriui E. Volteriui laišką 1925 12 04 parašė Antanas Smetona, kuris paliudijo šelpęs Tada Daugirdą vokiečių okupacijos metais iš Vilniaus lietuvių komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti lėšų ir sumokėjęs honorarą už jo pateiktus Lietuvos Valstybės Tarybai Lietuvos miestų herbų piešinius⁴¹.

Juozas Puzinas 1930 05 03 laiške E. Volteriui dėsto savo nuomonę Kauno miesto muziejaus Archeologijos skyriaus katalogo sudarymo reikalu. J. Puzinas primena, kad tokį katalogą buvo sudaręs Aleksandras Spicynas, o B. Tarvydas jį išvertęs į lietuvių kalbą, be to, katalogo medžiaga buvusi papildyta, perrašyta mašinėle ir beveik paruošta spausdinti. Tačiau A. Spicynas muziejaus medžiagą buvo kiek neįprastai suskirstęs „gadynėmis“, be to, A. Spicyno pažiūra į Lietuvos archeologiją skiriasi nuo vokiečių, švedų, latvių ir kt. archeologų. Lietuvos kultūra pagal A. Spicyną atsiliekanti, todėl, J. Puzino manymu, prieš spausdinant katalogą reikėtų jį su kuriuo nors žymiu archeologu (pvz., Harri Moora) gerai peržiūrėti ir kai ką pertvarkyti. J. Puzinas siūlo katalogą spausdinti lietuvių ir vokiečių kalbomis, nes svetimšaliai ir Lietuvos kaimynai visuomet galės naudotis vokišku tekstu, be to, kiek galima gausiau jį iliustruoti⁴².

1934 m. pabaigoje Kauno miesto muziejus buvo pertvarkytas, eksponatai perduoti į Vytauto Didžiojo muziejų. 1934 12 18 Kauno miesto burmistras savo

laiške padėkojo E. Volteriui už jo uolumą, nuopelnus rūpinantis senovės paminklų išsaugojimu ir gelbėjimu ir pranešė apie jo atleidimą nuo 1935 01 01 iš užimamų pareigų⁴³.

Pastangos susigrąžinti savo knygas ir archyvą. Gyvendamas Lietuvoje E. Volteris ne kartą kreipėsi į įvairias instancijas, norėdamas susigrąžinti Peterburge paliktas savo knygas ir archyvą. Rusijos mokslų akademijos nuolatinis sekretorius, atsakydamas į E. Volterio laišką, 1925 09 26 pranešė, kad profesoriaus prašymas išrinkti rankraščius, saugomus Mokslų akademijos bibliotekos Slavistikos skyriuje, neįvykdomas, nes į tą skyrių jie pateko „didelėje betvarkėje“ ir atrinkti juos iki to laiko, kai bus švenčiamas Rusijos mokslų akademijos 200 metų jubiliejus, esą neįmanoma. Pažadėjo, jeigu bus laiko, juos sutvarkyti⁴⁴.

1927–1929 m. SSRS mokslų akademijos nuolatinis sekretorius nieko paguodžiančio nepranešė. Kiekviename laiške papunkčiui buvo dėstoma, kad jau išėjęs 3-iasis „Postilės“ leidimas ir E. Volteriui bus išsiųsti per Mokslų akademijos Tarptautinių mainų biurą 25 autoriniai egzemplioriai, kad pagal 1927/28 m. planą 1599 m. „Postilės“ leidimas nenumatytas. O dėl jo paliktų knygų ir rankraščių primenama, kad jam priklausiusios knygos (2000 vnt.) saugomos sistemine tvarka Slavistikos skyriuje. Joms aprašyti (jeigu tai darys vienas žmogus) prireiks 3 savaičių. Rankraščiai, užrašų knygutės, kortelės žodynui, susirašinėjimas ir kiti dokumentai, palikti Slavistikos skyriuje, saugomi vienoje dėžėje ir penkiolikoje aplankų, kur jie sudėti be jokios tvarkos. Kadangi jų aprašymas – labai sudėtingas reikalas, todėl siūloma apsiriboti suminiu aprašu. Ir ypač pabrėžiama, kad „svetimo, pašalinio asmens, ypač iš užsienio, kvietimas šiam darbui yra nepageidautinas“⁴⁵. Atrinkti profesoriumi priklausiusias fonogramas taip pat esą sudėtinga, nes nėra aprašų, kuriuose būtų nurodyta, kam jos priklauso⁴⁶. Be minėtų knygų ir rankraščių, Slavistikos skyriuje saugoma 170 egz. „Lietuviškos chrestomatijos“ (Литовская хрестоматия) 2-ojo leidimo. Šios chrestomatijos 1200 egzempliorių buvo išspausdinta Akademijos spaustuvėje, tačiau 1924 m. potvynio metu visas tiražas žuvęs, tik rankraštis išlikęs pas spaustuvės vedėją. Pranešama, kad spaustuvei ir Akademijos bibliotekai duoti nurodymai pasiųsti knygas į Lietuvą per Užsienio reikalų ministeriją⁴⁷.

Gal ir naivokas atrodo E. Volterio prašymas praėjus 11-ai metų SSRS Mokslų akademijos bibliotekoje surasti ant stalo paliktą monetą. Į šį prašymą buvo atsakyta, kad monetą profesorius tikriausiai bus palikęs privačiame bute-bibliotekoje ir kad apie ją niekas nieko nežinąs⁴⁸.

1929 m. E. Volteris kreipėsi ir į Lietuvos Respublikos pasiuntinybę Maskvoje. Jos referentas Juozas Radušis atsakė, kad esamomis aplinkybėmis pasiuntinybė negalinti tiesiogiai susirašinėti nei su viena sovietų įstaiga, ir kad nepatogu prašyti tarpininkauti Užsienio reikalų komisariatą po to, kai pastarasis jau

sutiko E. Volterio knygas išleisti be kliūčių ir kai liko tiktai knygų išgabenimo techniškoji pusė⁴⁹. Juo labiau, kad pasiuntinybė iš E. Volterio susirašinėjimo susidariusi nuomonė, kad E. Volteriui prašant, dalį knygų Mokslų akademijos biblioteka jau yra išsiuntusi⁵⁰.

1930 12 19 Lietuvos užsienio reikalų ministerija pranešė, kad Lietuvos pasiuntinybės Maskvoje žiniomis, žygių yra daroma, bet knygos kol kas tebėra Leningrade. 1931 03 13 Užsienio reikalų ministerija persiuntė E. Volteriui iš Leningrado per Lietuvos pasiuntinybę Maskvoje išsiųstų knygų važtaraščio kopiją ir Lietuvos pasiuntinybės Maskvoje lydraščio nuorašą. Taip pat buvo išsiųstas pranešimas, pagal kurį jis turėjo atgauti knygas muitinėje⁵¹.

Pagalbos E. Volteris kreipėsi ir į Antano Smetonos Litanistikos institutą. Tačiau institutas didelio susidomėjimo šiuo reikalu neparodė. Dr. Konstantino Avižonio pasirašytame rašte (1940 05 11) nurodyta, kad E. Volterio išvardyti rinkiniai yra Rusijos mokslo įstaigų nuosavybė, todėl abejojama, ar jie sutiks tuos rinkinius institutui perleisti, o paskolinti irgi vargu ar bus galima. Juo labiau, kad Lietuvių tautosakos archyvas šiuo metu turi per 8000 fonogramų, todėl tikėtina, kad iš Leningrade paliktų 200 fonogramų įrašų daugelis tėra institute turimų tekstų pasikartojimai. Todėl tikslinga būtų daryti tik trūkstamų fonogramų kopijas. Neaiški ir tų fonogramų būklė. O dėl rusų ir lietuvių laikraščių iškarpų apie lietuvių veiklą ir dėl Amerikos lietuvių laikraščių komplektų, tai vargu ar – samprotaujama rašte, – Rusijos mokslų akademija juos perleis institutui. Be to, nemažai Amerikos lietuvių laikraščių komplektų turi ir pačios Lietuvos mokslo įstaigos. Tarp Varšuvos žandarų bylų gali būti ir labai vertingų, – toliau dėstoma, – tačiau ligi šiol iš SSRS nėra pavykę atgauti Lietuvos praeičiai žymiai svarbesnių (net ir pernai rudenį (1939 m.) iš Vilniaus išvežtų) archyvų medžiagos rinkinių. Dėl to institutas neturįs vilties išgauti ir žandarų bylų rinkinių. Pirmiausia reikėtų gerai su tomis bylomis susipažinti (jeigu iš viso jos dar tebėra išlikusios) ir tik tada jas užsakyti. Be to, ši medžiaga šiuo metu nėra aktuali Instituto darbams. Raštas baigiamas šiais daug ką paaiškinančiais žodžiais: „Jei Tamsta, pone Profesoriau, savo iniciatyva imtumėsi kurių nors žygių minėtai medžiagai išgauti, tai Institutas prašo šitų Tamstos pastangų nejungti su instituto vardu“⁵².

1941 03 19 E. Volteris šventė savo 85-metį. Dėkodamas V. Biržiškai už atsiųstus sveikinimus, profesorius reiškia susirūpinimą M. Daukšos „Postilės“ išsaugojimu ir prašo pasirūpinti, kad iš Leningrado, Rusijos mokslų akademijos Slavistikos skyriaus būtų atgauta lietuviškos plokštelės, iškarpos iš laikraščių lietuviška tematika, Rusijos policijos departamento 3-iojo skyriaus protokolų išrašai, nes jis ketinąs išleisti straipsnių rinkinį „apie lietuvių liaudies kančias caro režimo metu“⁵³.

Dėl Vytauto Didžiojo mirties metinių minėjimo. Pažymint Vytauto Didžiojo mirties 500-ąsias metines, E. Volteris, būdamas Vytauto Didžiojo komiteto narys, sudarė renginių planą, į kurį įėjo: įvairių dokumentų leidimas, Vytauto (Kauno) pilies požemių tyrimas, pilies aplinkos tvarkymas. Profesorius siūlė prašyti Vidaus reikalų ministeriją, kad ši pareikalautų iš miesto valdybos perkelti pilies gyventojus į kitą vietą, o prie pilies pastatyti Miesto kultūros muziejų. E. Volteris manė, kad Lietuva turėtų pagerbti Vytautą – įvairiose bažnyčiose ir maldų namuose paminėti

Vytauto gimimo, Žalgirio mūšio ir Vytauto mirties dieną, kad katalikų bažnyčios įsirengtų Vytauto karsto kopiją ir prie jo atliktų pamaldas⁵⁴.

Dėl Žalgirio mūšio pagerbimo, pritardamas akad. Ernesto Eduardo Kuniko nuomonei, jog karo istoriją gali rašyti tik istorikai-karininkai, E. Volteris siūlė kreiptis į plk. Joną Acuką, kad šis patyrinėtų, kaip Vytauto kariuomenė buvo aprūpinama maistu svetimoje žemėje, o plk. Betcheris, Aukštųjų karininkų kursų vedėjas, – Žalgirio kovos strategijos privalumus. Be to, E. Volteris dar ragino surasti Vilniuje, Kaune ir kitur Vytauto brangenybes (Dievo Motinos paveikslą su aukso karūna, Vytauto karūną). Jis patarė kreiptis į muzikus (Vytautą Bacevičių, Juozą Gruodį, Juozą Žilevičių, latvių kompozitorių Jazepą Vituolį (Vītols), į rašytojus (Vydūną ir Janį Rainį), kad parašytų kūrinių, skirtų Vytautui Didžiajam. Be to, siūlė kreiptis ir į Moterų sąjungą, kuri iškeltų moterų vaidmenį visuomenėje (pradedant Mindaugo žmona Morta ir baigiant karaliene Bona). Taip pat patarė daugiau kreipti dėmesio į rusų istorikų Aleksandro Šachmatovo ir Ivano Tichomirovo, tyrinėjusių Lietuvos metraščius, darbus⁵⁵. E. Volterio manymu, Vytauto Didžiojo komitetas turėtų veikti ne tik jubiliejiniiais metais, bet ir vėliau, skleisdamas visuomenėje Vytauto asmenybę aukštinančias mintis, rinkdamas apie jį istorijos literatūrą bei ikonografiją, užrašydamas ir išleisdamas padavimus apie Vytautą, rinkdamas ir publikuodamas Vytauto laikų privilegijas ir įstatymus, liečiančius Lietuvos miestų kultūrą, sudarydamas sąrašą tų vietų, kur Vytauto būta ir gyventa, statydamas tose vietose Vytautui paminklus⁵⁶.

E. Volteris ragino Lietuvos istorikus parengti svarių darbų apie Vytautą ir jo laikus, taip pat parašyti ir populiarią knygelę apie Vytautą ir jo politiką konkurse keliu⁵⁷.

Beje, fonde yra E. Volterio ranka padarytų išrašų iš Vytauto Didžiojo komiteto aktų knygos, kitų jo pateiktų sumanymų nuorašų ir išrašų, keletas raštų dėl Vytauto Didžiojo paviljono įrengimo⁵⁸. Rinkdamas senovės pinigų kolekcijas, E. Volteris kreipdavosi ne tik į muziejus, bet ir į privačius asmenis. Fonde yra tik Voldemaro Miesinio (Miesiņš) laiškas, kuriame jis rašo, kad savo kolekciją (3000 lietuviškų ir lenkiškų monetų) išpardavęs ir todėl nebeturįs nė vieno Vytauto laikų monetų pavzdžio, bet parodai galįs pasiūlyti porą medalių, skirtų Žalgirio mūšiu⁵⁹.

Peterburgo laikotarpis. Gyvendamas Peterburge, E. Volteris pažinojo nemažai to meto lietuvių inteligentų, su kuriais susirašinėjo. 1905 04 04 laiške Pranciškui Petruui Būčiui, besirūpinančiam Lietuvių labdarybės draugijos Peterburge veikla, E. Volteris pataria atkreipti dėmesį į jau veikiančių panašių draugijų patirtį, o kad draugija įsigytų lėšų, siūlo leisti knygas⁶⁰.

Adolfas Sabaliauskas („Žalia Rūta“) 1905 05 13 laiške rašo, kad perduodąs per brolių Joną savo straipsnius („Apie latvius“, „Apie sutartines“, „Bajorija tautoje“, „Lietuviška inteligentija“), nors, kaip pačiam A. Sabaliauskui atrodo, jie jau pasenę, bet prašo jų nesunaikinti⁶¹.

Baku gyvenęs Vincas Krėvė-Mickevičius 1910 02 16 laiške prašo E. Volterį atsiųsti jo (V. Krėvės-Mickevičiaus) surinktas dainas, nes norįs jas suregistruoti ir, kiek jo finansai leis, paruošti leidimui. Taip pat prašo iš valdžios ar iš Rusijos mokslų akademijos gauti paliudijimą ar leidimą rinkti „Suvalkų gubernijoje, nes „be paliudijimo (...) neramu nuo policijos“⁶². Atvirlaiškyje Aleksandrui Damb-

rauskui (Adomui Jakštui) 1906 10 17/30 E. Volteris pasidžiaugia „Draugijos“ leidimu⁶³.

Jonas Balčikonis 1912 12 25 laiške mini Joną Jablonskį, kuris jam padėjęs beveik visus žodžius išversti, ir užsimena apie jau baigiamą rengti žodyną⁶⁴.

Silvestras Gimžauskas 1886 02 18 laiške skundžiasi, kad labai daug darbo turįs, kad, jam nesant namie, „pisorius“, jo „neprietelius“, popierius apie „burtus ir pasakas“ išgaišinęs, kai archyvą „čistijo“. Atsako E. Volteriui, kad nieko nežinąs apie „viele“, nes jis negirdėjęs, kad taip sielas vadintų⁶⁵.

Kun. Aleksandro Burbos laišku likę tiktai nuorašai⁶⁶. Nuorašų autorius neišaiškintas. Tai 1885–1893 m. susirašinėjimas, kuriame daug kalbama apie dainų užrašymą, Labanoro apylinkių piliakalnių ir jų radinius⁶⁷. Juose A. Burba taip pat skundžiasi, kad už lietuvių skelbimą buvęs priverstas iš Lietuvos išvykti⁶⁸, rašo apie savo veiklą Amerikoje, Simono Daukanto „Būdo...“ leidimą, mini Joną Šliupą, Juozą Andziulaitį ir kitus⁶⁹.

¹ Asmenų archyvai: (Rankraštyno fondų apžvalgos). V., 1989. P. 143.

² F 17–3. L. 2.

³ F 17–4. L.1.

⁵ F 17–7.

⁵ F 17–8.

⁶ F 17–275. L. 1.

⁷ Praeitis. K., 1933. Nr. 2.

⁸ Vakarai. K., 1930. Nr. 1.

⁹ Naujoji Romuva. K., 1931. Nr. 40. P. 949–950.

¹⁰ F 17–192. L. 2.

¹¹ F. 17–6. L. 1.

¹² F 17–159. L. 1.

¹³ Ten pat. L. 2.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ F 17–28. L. 1.

¹⁶ F 17–123. L. 1.

¹⁷ F 17–206. L. 1.

¹⁸ F 17–35. L. 1.

¹⁹ F 17–306.

²⁰ Mūsų praeitis. V., 1993. Kn. 3. P. 127–132.

²¹ F 17–31.

²² F 17–67. L. 1.

²³ Ten pat. L. 2.

²⁴ F 17–229. L. 2.

²⁵ Ten pat. L. 3.

²⁶ Ten pat. L. 4.

²⁷ Ten pat. L. 5.

²⁸ F 17–159. L. 2.

²⁹ F 17–192. L. 2.

³⁰ F 17–231. L. 1.

- ³¹F 17-47. L. 1.
- ³²F 17-78. L. 1.
- ³³F 17-158. L. 1.
- ³⁴Ten pat. L. 2.
- ³⁵F 17-415. L. 1.
- ³⁶F 17-199.
- ³⁷F 17-280.
- ³⁸F 17-282.
- ³⁹F 17-281.
- ⁴⁰F 17-282.
- ⁴¹F 17-103.
- ⁴²F 17-192. L. 3-4.
- ⁴³F 17-160. L. 1.
- ⁴⁴F 17-432. L. 1.
- ⁴⁵F 17-232. L. 4.
- ⁴⁶Ten pat. L. 5.
- ⁴⁷Ten pat. L. 3.
- ⁴⁸Ten pat. L. 5.
- ⁴⁹F 17-146. L. 3.
- ⁵⁰Ten pat. L. 5.
- ⁵¹Ten pat. L. 6.
- ⁵²F 17-149. L. 1.
- ⁵³F 17-24. L. 1.
- ⁵⁴F 17-308. L. 1.
- ⁵⁵Ten pat. L. 2.
- ⁵⁶Ten pat. L. 3.
- ⁵⁷Ten pat. L. 4.
- ⁵⁸F 17-428.
- ⁵⁹F 17-162. L. 1.
- ⁶⁰F 160-43. L. 2.
- ⁶¹F 11-2. L. 1.
- ⁶²F 9-30. L. 1.
- ⁶³F 17-26. L. 1.
- ⁶⁴F 17-43. L. 1.
- ⁶⁵F 17-107. L. 1.
- ⁶⁶F 17-69. L. 1.
- ⁶⁷Ten pat. L. 2.
- ⁶⁸Ten pat. L. 11.
- ⁶⁹Ten pat. L. 13.

Jolita Steponaitienė